

***“Devrimler Çağı” Olarak
19. Yüzyıl***

1. Ders

“İkili Devrim Çağı”

- 19. yüzyılı bir “devrimler çağı” ya da daha spesifik olarak söylersek, “ikili devrim çağı” olarak adlandırmak mümkündür. Bunun başlıca nedeni bu yüzyılda, hem siyasi üstyapıda (devletlerin yönetim şeklinde) hem de ekonomik-teknolojik altyapıda son derece köklü değişimler yaşanmış olmasıdır.
 - Siyasi üstyapıdaki dönüşümleri tetikleyen olay, 1789’da patlak veren, ama etkileri açısından bir 19. yüzyıl olayı olan **Fransız Devrimi**’dir (1789-1799).
 - Ekonomik-teknolojik altyapıyı dönüştüren ve günümüzde de geçerliliğini sürdüren yepyeni bir ekonomik sistem ortaya çıkaran olay ise **Sanayi Devrimi**’dir.
- Bu iki devrim, bugün “modern dünya” olarak bildiğimiz dünyayı ortaya çıkarmıştır. Diğer yandan ise, bu iki devrimin rüzgarları 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nu çok yakından etkilemiştir. Osmanlı’nın “en uzun yüzyılı” olarak adlandırılan 19. yüzyılda, Osmanlı devleti bu iki devrimin ortaya çıkardığı koşullara kendini adapte edebilmek için sürekli bir uğraş içine girmek zorunda kalmıştır.

Fransız Devrimini Hazırlayan Unsurlar

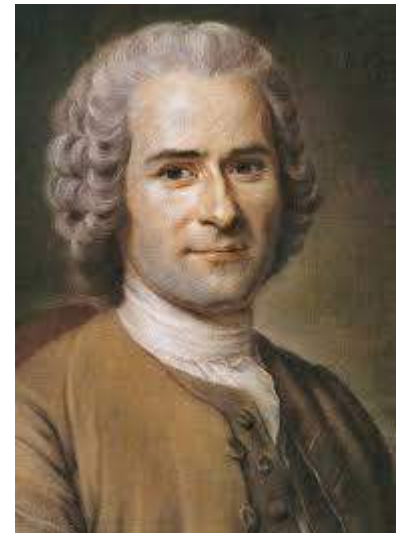
- Fransız Devriminin fikri altyapısı Aydınlanma Dönemi olarak adlandırılan 18. yüzyılın önemli filozofları Montesquieu (1689-1755), Voltaire (1694-1778) ve Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) tarafından oluşturulmuştur. Yazdıkları eserlerde Fransa'nın eski rejimini eleştirdiler, yeni çözüm yolları ileri sürdüler. Ancak bunlardan hiçbirisi devrimi görememiştir.



Montesquieu (1689-1755)



Voltaire (1694-1778)



Jean-Jacques Rousseau
(1712-1778)

Fransız Devrimi (1789-1799)

- Fransız Devrimi, ekonomik, sosyal ve siyasi çalkantılar sonucunda Fransa'da ortaya çıkan (1789), monarşiye (*ancien regime*) son verip yerine Cumhuriyeti tesis eden, Katolik Kilisesi'ni reformlara zorlayan, ve yaymış olduğu milliyetçilik akımıyla Avrupa ve Dünya Tarihinde önemli bir dönemi başlatan tarihi bir sürece verilen isimdir.



États généraux (Genel Meclis) 1614'ten Devrime kadar toplanmayan meclis, XVI. Louis tarafından tekrardan göreve çağırılmış, ancak monarşinin yıkılmasına mani olamamıştır.

Fransız Devrimini Hazırlayan Unsurlar

- Keyfi mutlak monarşinin halk üzerindeki adaletsiz ve zorba yönetimi.
- Fransız toplumunun aristokrat, ruhban, burjuva ve köylü olmak üzere hiyerarşik bir toplum yapısına sahip olması.
- Fransa'nın özellikle 18. yüzyılda katıldığı savaşlar, devletin gereksiz harcamaları buna bağlı olarak konulan ağır vergiler.
- Sömürgeci İngiltere'ye karşı zafer kazanan Amerika'da yayınlanan İnsan Hakları Bildirisi'nin etkisi.

Fransız Devrimi'nin Sonuçları

- Meşruiyetini halktan almayan ("Tanrı'dan aldığını" öne süren) monarşilerin (krallıkların) yıkılabileceği fikri ortaya çıktı.
- Toplumu yönetmede egemenliğin halka ait olduğu fikri kabul görmeye başladı.
- Yasalar önünde tüm yurttaşların eşit olduğu, doğuştan gelen bir ayrıcalığın olmaması gerektiği düşüncesi doğdu.
- Eşitlik (*égalité*), özgürlük (*liberté*) ve kardeşlik (*fraternité*) ilkeleri devrimin sembolü olarak yaygınlaşmaya başladı.
- Temsil edilme ilkesi ortaya çıktı. Devlet iktidarının, halkı temsil eden bir kurum olması gerektiği fikri gelişti.
- Yurttaşların meydana getirdiği birlikteliğin, organik bağlarla birbirine bağlı bir millet/ulus olduğu fikri doğdu. Bu beraberinde milliyetçilik ideolojisini getirdi. Bir toplum milletse bağımsız yaşama hakkı olmalıdır düşüncesini savunan milliyetçilik ideolojisi, Osmanlı, Rusya, Avusturya gibi çok-uluslu imparatorlukların parçalanma tehdidiyle karşılaşmalarına yol açtı.
- Vegi ve askerlik gibi yükümlülüklerin her yurttaşla eşit dağılması gerektiği savunuldu.
- Zorunlu askerlik uygulamasının başlaması ile ordu mevcudiyetleri ciddi bir şekilde artarak, "kitlesel yurttaş orduları" dönemi başladı ve savaşların yapısında köklü değişimler yaşandı.

Fransız Devrimi'nin Sonuçları

- Fransız Devrimi'nin yaydığı fikirlere karşı uzun bir savaş serisi (Devrim Savaşları, 1792-1815) başladı. Fransa önce Avusturya ve Prusya ile savaşa girdi; ardından bu savaşlara Fransa'ya karşı İngiltere ve Rusya da katıldılar. Napolyon Bonapart'ın kendini imparator ilan etmesinin ardından bu savaşlar giderek sertleşti ve Napolyon Savaşları adıyla anıldı (1803-1815). Savaşlar Napolyon'un yenilgisiyle sonuçlandı. Viyana Kongresi ile Avrupa'nın siyasi durumu yeniden düzenlendi (1815).



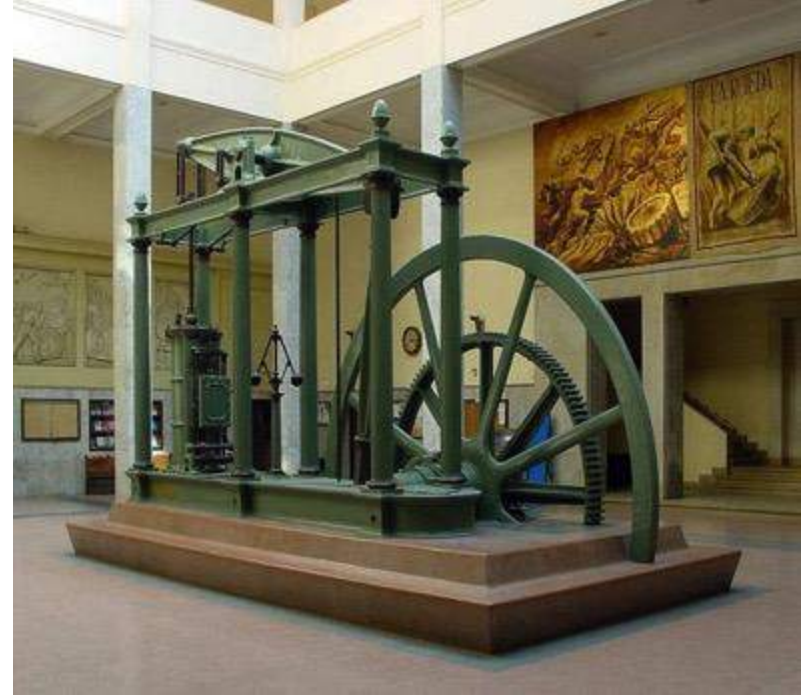
Napolyon Bonapart (1769-1821)

Fransız Devrimi'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri

- En önemli etkinin milliyetçilik ideolojisiyle bağlantılı olduğu söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğu, çok-uluslu ve çok-dinli bir yapısı olduğundan ötürü Fransız Devrimi'nin getirmiş olduğu ayrılıkçı milliyetçilik düşüncesinden negatif bir şekilde etkilenmiştir. İlk olarak Yunanistan (1829-1830), daha sonra Sırbistan ve Romanya (1877-1878), Arnavutluk (1912) ve nihayetinde Birinci Dünya Savaşı sonrasında Araplar bağımsızlıklarını kazandılar.
- Ama etkiler bununla sınırlı olmamıştı. Daha sonraki haftalardaki derslerimizde de görüleceği gibi, bilhassa Tanzimat reformları gibi meselelerde, Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan “yasalar önünde eşitlik” fikri ve “temsil ilkesi” gibi gelişmeler de Osmanlı devletinin bazı reformlara başvurmasını zorunlu kılmıştır.

Sanayi Devrimi

- Sanayi Devrimi, geleneksel usullerle yapılan tarıma ve kol emeğine dayanan zanaatlara dayalı bir ekonomik sistemden, işgücünün yeni teknolojiyle bir arada sistemli bir biçimde kullanılarak üretim yapılan bir ekonomik sisteme (sanayi kapitalizmi) geçiş sürecine verilen isimdir.
- Bu yeni üretim sistemi, üretilen ürünlerin hem miktarını hem de çeşitliliğini devasa oranda arttırmıştır (seri üretim). Bu üretime, yine miktar ve çeşitlilik açısından artan bir tüketim eşlik etmiştir (seri tüketim).
- Sanayi Devrimi hamlesi 18. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere’de başlamıştır. Ardından Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve dünyanın başka yerlerine yayılmıştır.



Büyük Britanya'da kömürle çalışan bir buharlı makine örneği.

Sanayi Devrimi'nin Arkaplanı

- Hızlı nüfus artışı. 16. yüzyıldan başlayarak Batı Avrupa'nın nüfusu hızla artma eğilimine girdi. Nüfus artışı işgücü arzını bollaştırdı.
- Tarımda basit teknolojik gelişmeler kümülatif olarak tarımda verimliliğin artışına katkı sağladı. Bu verimlilik sayesinde artan nüfusun beslenmesi ve yaşam düzeyinin görece olarak artışı mümkün oldu. Bu sayede tüketim mallarına olan talep de arttı.
- Sömürgecilik: Batı Avrupa ülkeleri yeni koloniler kurarak getirdikleri hammaddeleri sanayide kullanmaya başladılar.
- Başta İngiltere olmak üzere Avrupa'da denizaşırı ticaretin gelişmesi. Bu gelişme, tüccar sınıfını da güçlendirdi. Artık, elinde daha büyük yatırımlar için sermaye biriken bir özel sektör ortaya çıktı.
- Buhar gücünün kullanılması (rüzgar ve su enerjileri o tarihlerde güvenilmeyen kaynaklardı) sayesinde ilk iş makineleri ortaya çıktı.
- Basit ama işlevsel dokuma tezgahlarının kullanılmaya başlanması, bilhassa tekstil sektöründe bir sanayi devrimini mümkün kıldı.



Spinning Jenny. Pamuktan ip eğirmeyi sağlayan bu basit makine, 19. yüzyıl başında İngiltere'de tekstil sektöründe makineli üretime geçişte önemli bir katkı yapmıştı.

Sanayi Devrimi ve Fabrika Sistemi

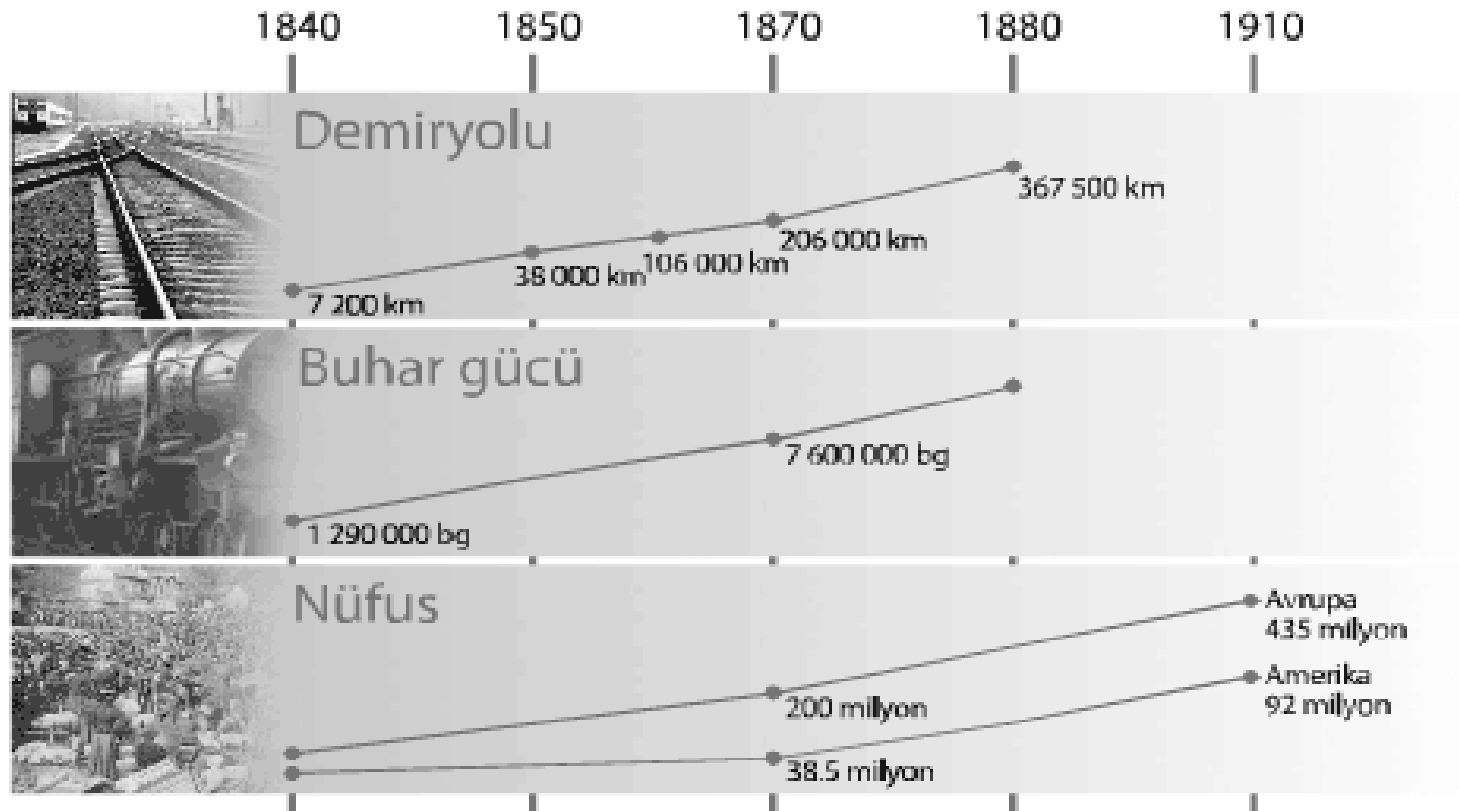
- Sanayi Devrimi ile birlikte yeni bir üretim mekanına ihtiyaç duyuldu. Eskinin ev ortamı ya da ufak zanaat atölyeleri SERİ ÜRETİM için artık yeterli olmuyordu. Bu ihtiyaç fabrika dediğimiz üretim mekanını ortaya çıkardı.
- FABRİKA, insan emeğini, yeni teknoloji ürünü iş makineleriyle SİSTEMLİ bir şekilde birleştirerek üretim yapılan mekanın adıdır.
- Fabrika sistemiyle birlikte insan emeği ortadan kalkmadı! Tam tersine, çok sayıda işçiye ihtiyaç duyuldu. İşçi Sınıfı adı verilen bir çalışan kesim ortaya çıktı.
- İnsan emeği makinelerle sistemli bir şekilde kullanılmaya başladı: Buna İŞBÖLÜMÜ diyoruz. Artık, yapılacak iş, zamana göre ufak parçalara ayrıldı. İnsan emeği makinelerin çalışma esasına göre kullanılmaya başladı.



Amerikalı yönetmen ve oyuncu Charlie Chaplin'in fabrikalarda insanın nasıl makineleştüğünü traji-komik bir dille anlattığı "Asri Zamanlar" (Modern Times, 1936) filminden bir kare.

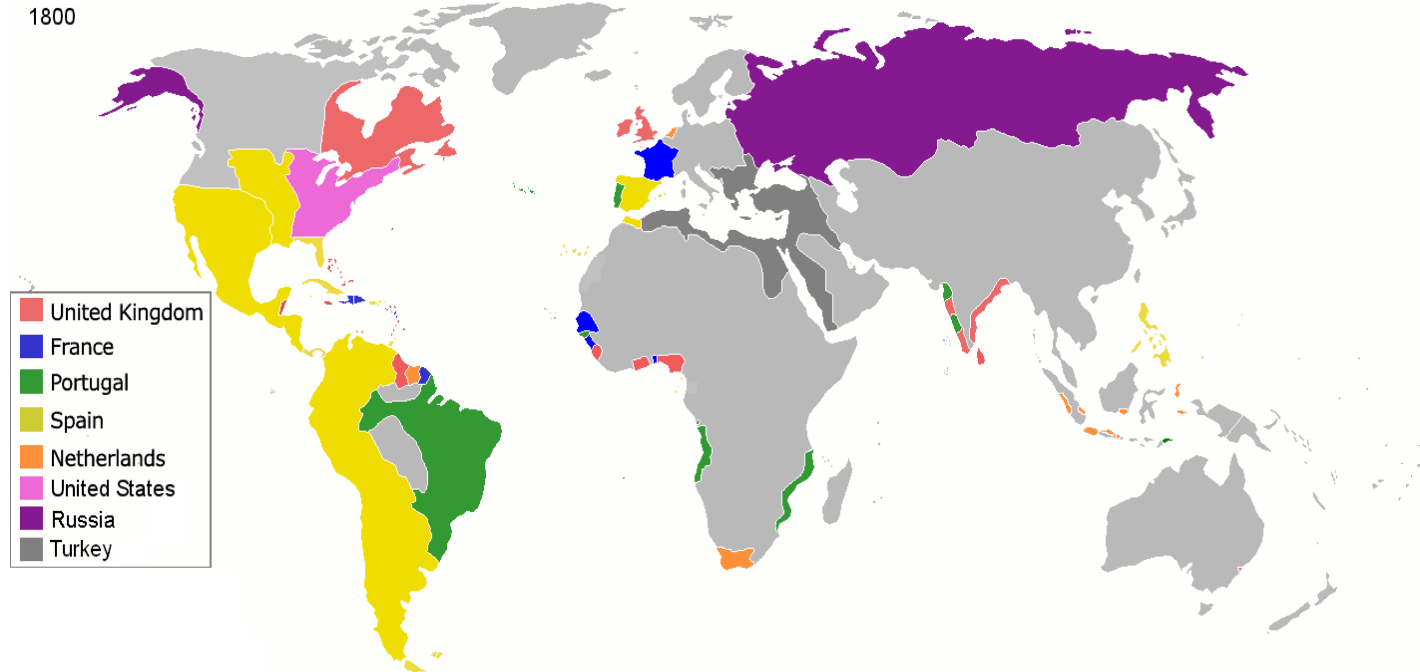
Sanayi Devrimi Sonrası Demiryolu, Buhar Gücü ve Nüfustaki Artış

Tablo 1.1



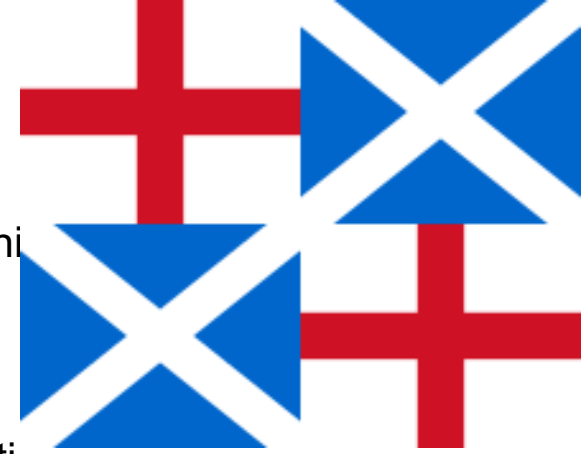
Sanayi Devrimi ve Yeni Dünya Düzeni

- Sanayi kapitalizminin en önemli özelliklerinden biri, seri üretim ve seri tüketim mekanizmasının sürekli yeni hammadde ve piyasa kaynağına ihtiyaç duyulması nedeniyle, güçlü ülkelerin dünyanın diğer yerlerindeki kaynakları kullanmaya itmesidir. Bu nedenle sanayi kapitalizmi kısa süre içerisinde hiyerarşik bir dünya sistemi ortaya çıkardı.
- Bu dikey hiyerarşinin en tepesinde bulunan güçlü sanayi ülkeleri, dünyanın geri kalanını “bağımlı ekonomi” ya da “sömürge” sistemiyle kendilerine entegre ettiler.
- Sömürge ülkelerinin bir çoğu ancak İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra bağımsızlıklarını kazanabilmişlerdir.



Sanayi Devriminin İngiltere’de Ortaya Çıkmasının Nedenleri

- Sanayi Devrimi olarak adlandırılan dönüşüm sürecinin önce İngiltere’de yaşandığı artık yaygın kabul görmüş bir olgudur. Bunun elbette bazı önemli nedenleri vardır:
- Sanayileşme öncelikle önemli bir ticaret zenginliği birikimi isteyen bir gelişmedir. Ticarete uzun süre lider bir konumda olan İngiltere ve İngiliz tüccarları, önemli bir ticari sermaye, yani parasal güç biriktirmiştir. Bu birikim, fabrika yatırımları gibi büyük ölçekli finansal girişimleri mümkün kılmıştır.
- Ekonomik dönüşümde devlet politikalarının önemli bir rolü vardır. Kendi tüccarını koruyucu merkantilist politikalarla ticareti destekleyen İngiliz devleti, İngiltere’de ticari sermaye birikiminde önemli bir katkı sağlamıştır.
- İngiltere’ye gelen ve giden bütün malların İngiliz gemileriyle taşınmasını zorunlu kılan 1651 tarihli Denizcilik Yasası (*Navigation Act*) yerli tüccarları koruyan politikalara bir örnekti.
- Donanma gücünün büyüklüğü nedeniyle rakipleri olan Fransa, İspanya ve Hollanda’yı geride bırakarak geniş bir sömürge imparatorluğu kurması, hem kaynak hem de pazar sorununu çözmesinde yardımcı oldu.



İngiltere ve İskoçya Bayrakları



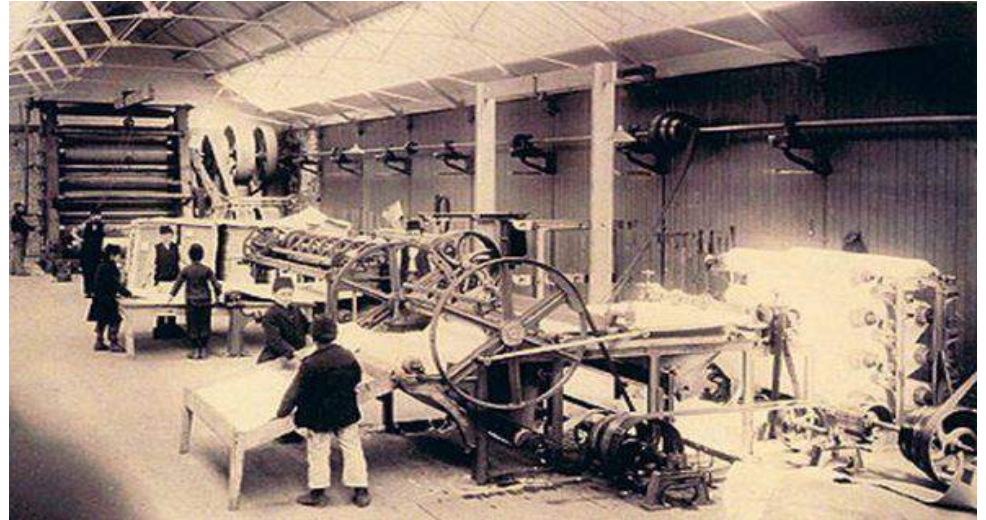
İki Ülkenin Tek Bir Çatı Altında Birleştiğinin Simgesi Olan Büyük Britanya’nın Bayrağı

Sanayi Devriminin İngiltere’de Ortaya Çıkmasının Nedenleri

- İngiltere modern endüstrinin iki ana kaynağı olan kömür ve demir madenleri bakımından zengin bir ülkeydi.
- İngiltere ve İskoçya, iki ülkenin birleşme tarihi olan 1707’den sonra, Avrupa’daki en geniş serbest ticaret bölgesini meydana getirmişlerdi. Gelişen yeni ekonomi için, o zamanlar, başka hiçbir yerde bu kadar geniş ve elverişli bir bölge yoktu.
- İngiltere’de tarımın verimlilişmesi yönünde, büyük toprak sahipliğini destekleyen “çitleme” gibi politikalar uygulanmış, bu sayede bir yandan toprağı verimi artarken, diğeryandan da küçük toprak sahipleri işçisınıfına dönüşmüş, fabrikalar için hazır bir işgücü ortaya çıkmıştır.
- Kıta Avrupa’sını 19. yüzyıl başlarında olumsuz etkileyen kara savaşları ekonomiyi yıkıma uğratariken, ada ülkesi İngiltere bu sorundan minimum etkilenmişti.

Sanayi Devrimi ve Osmanlı İmparatorluğu

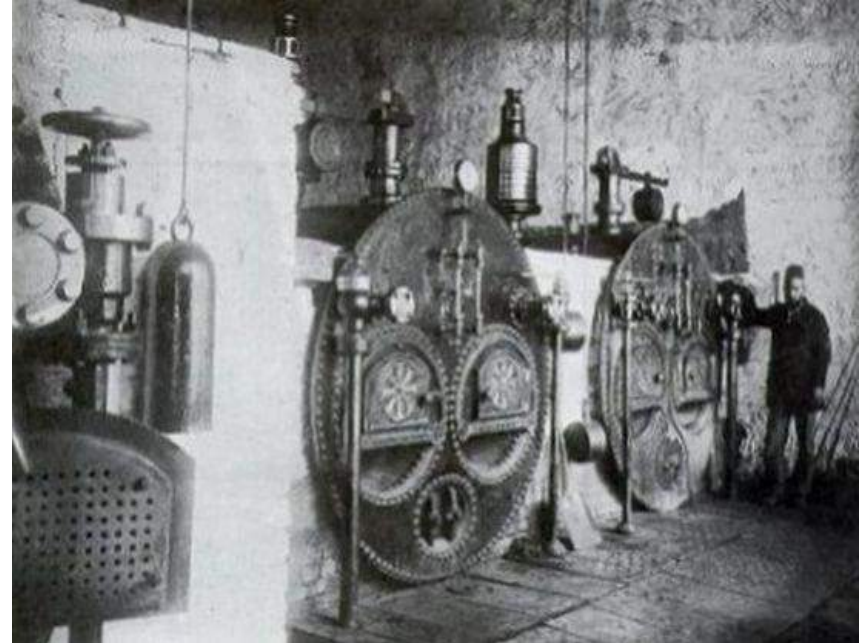
- Osmanlı İmparatorluğu Batı Avrupa'da ortaya çıkan sanayi devrimi gibi bir iktisadi hamleyi gerçekleştirememiştir. 1915 gibi geç bir tarihte bile devletin bugünkü Türkiye sınırları içerisindeki toplam fabrika sayısı 40'ı geçememiştir.
- Elbette bunun ekonomik, siyasi, toplumsal, kültürel vb. önemli nedenleri vardır.
- Osmanlı İmparatorluğu'nda bir sanayi devrimi olmaması durumu, yukarıda, Sanayi Devrimi neden önce İngiltere'de ortaya çıktı sorusuna verdiğimiz cevaplar madde madde göz önüne alınarak izah edilebilir. İngiltere'deki ticari koşullar, devletin ticarete yönelik politikaları, merkantilizm, tüccar sınıfının güçlenmesi, tarımda verimlilik artışı, ortak ulusal pazarın oluşumu, hammadde kaynaklarının bolluğu, kara savaşlarından etkilenmeme gibi koşulların Osmanlı İmparatorluğu'nda olmaması, sanayi devrimi eksikliğinin temel nedeniydi.



Osmanlı İmparatorluğu'nda bir kağıt fabrikası

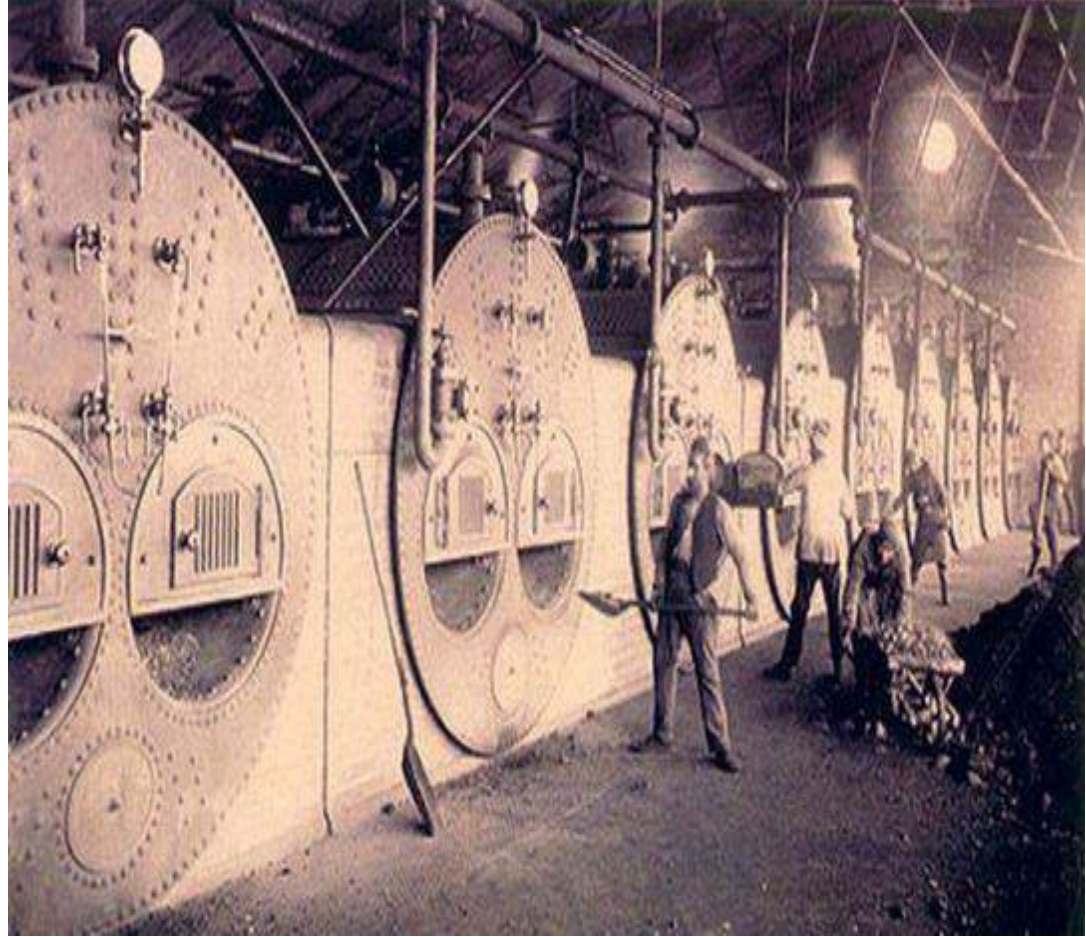
Osmanlı Devleti'nin Kapitalist Ekonomi ile Entegrasyon Çabaları

- Osmanlı'da ilk sanayileşme dalgası 1830-1840 yılları arasında devlet eliyle başlamıştır.
- Feshane II. Mahmut döneminde 1833 yılında inşa edildi.
- Giderek artan ihtiyacı karşılayamayan mevcut baruthanelere ilave olarak Bakırköy Baruthanesi yeniden tesis edildi.



Osmanlı Devleti'nin Kapitalist Ekonomi ile Entegrasyon Çabaları

- 1845 yılında İzmit'teki Çuha fabrikası devlet tarafından satın alınarak Hereke Fabrikası olarak faaliyetine başladı.
- 1804 yılında ithalatı azaltmak amacıyla Beykoz kağıt fabrikası kurulduysa da 1832'de çalışmaları yavaşlayan bu fabrika bir süre sonra da kapanmıştır. Osmanlı'nın son kağıt fabrikası ise 1893'te Sultan II. Abdülhamit'in kurdurttuğu Hamidiye Kağıt Fabrikası'dır.
- 1889'da Osmanlı Kibritleri Fabrikası kuruldu.



Osmanlı Kibritleri Fabrikası

1838 Osmanlı - İngiliz Ticaret Antlaşması

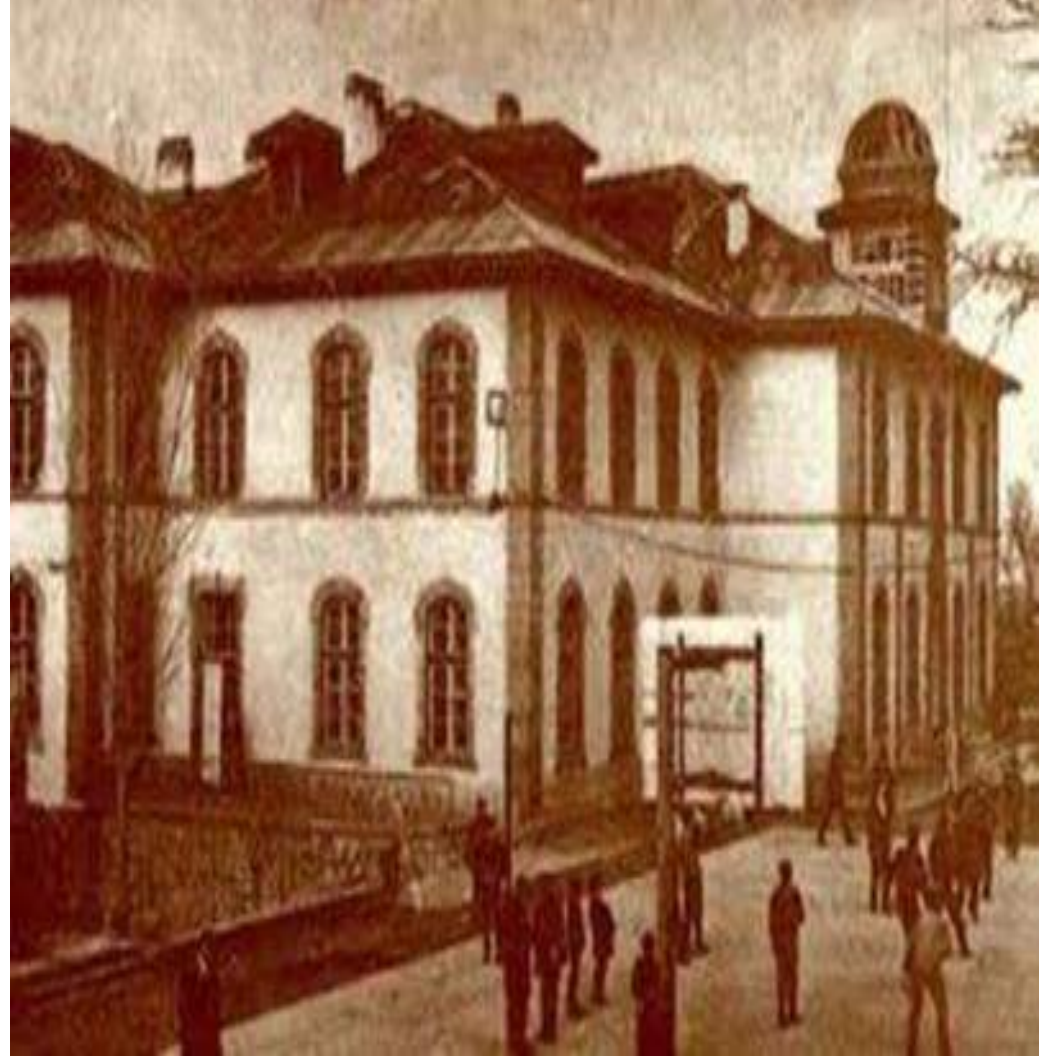
- Osmanlı Devleti 1826'dan beri yed-i vahid (tekeli) sistemini uygulamaya koymuştu. Bu durumdan hoşnut olmayan İngiltere Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanının bastırılmasında Osmanlı Devletine yapmış olduğu yardım karşılığında ticari imtiyazlar talep ettiler. Bunun üzerine 16 Ağustos 1838 tarihinde iki ülke arasında Baltalimanı Ticaret Antlaşması imzalandı.



Antlaşmayı onaylayan
Kraliçe Viktorya (1837-1901) ve Sultan II. Mahmud
(1808-1839)

1838 Osmanlı - İngiliz Ticaret Antlaşması

- İngilizlerle yapılan bu antlaşma sonucu Osmanlı Devleti dış ticaret politikasını açık bir şekilde İngilizlerin inisiyatifine bırakmış oldu ve nihayetinde zaten yetersiz olan yerli sanayi çöktü. İngilizlerden sonra aynı yıl Fransa ve Sardunya, İsveç, Norveç, İspanya, Hollanda, Belçika, Danimarka, Portekiz'e de aynı imtiyazlar verildi. Böylelikle Osmanlı Devleti Batı'nın gönüllü sömürgesi haline geldi.



Dış Borçlanma ve Duyun-u Umumiye

- Ekonomide dış bağımlılık, yerli sanayi eksikliğin yanı sıra Osmanlı Ekonomisine en büyük darbe dış borçlanma sonucu vuruldu.
- 1853-1856 yılları arasında Ruslara karşı girilen Kırım Harbi'nde Osmanlı Devleti savaş masraflarını karşılayabilmek için müttefiki olan Fransa'dan tarihinde ilk defa dış borç aldı.
- Savaş sonrasında bu durum adet haline gelerek dış borçlanmaya devam edildi ve devlet artık borçlarının faizinin taksitlerini bile ödeyemez bir hale geldi.



Franz Roubaud'un Fırçasından Sivastapol Kuşatması

Dış Borçlanma ve Duyun-u Umumiye

- 1854-1874 yılları arasında toplamda alınan 239 milyon lira borca karşılık devletin geliri yalnızca 127 milyondur. Hiçbir borcunu ödeyemeyecek duruma gelen Osmanlı Devleti bazı vergileri alacaklılara doğrudan verme konusunda anlaştı.
- Bu vergilerin alacaklılara ödeme görevi de 1881'de kurulan genel borçlar idaresi anlamına gelen Düyun-u Umumiye İdaresine verildi. İmparatorluk çöktükten sonra borçlar Türkiye Cumhuriyetine devredildi ve borçlanmanın başladığı tarihten tam yüz yıl sonraya yani 1954'e kadar borçların ödenmesine devam edildi.

Duyun-u Umumiye Ana Kapısı (Bugün İstanbul Erkek Lisesi)



Dersimiz sona erdi...